

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-3>

УДК 339.13.012.42

ЕКСПОРТ МОЛОДОЇ РОБОЧОЇ СИЛИ З УКРАЇНИ ДО ПОЛЬЩІ: ОСНОВНІ ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ТА РИЗИКИ

EXPORT OF YOUNG LABOR FROM UKRAINE TO POLAND: MAIN ECONOMIC FACTORS AND RISKS

Аровіна Марина Павлівна

кандидат наук з державного управління, доцент,
Український гуманітарний інститут
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9348-3173>

Arovina Maryna

Ukrainian Institute of Arts and Sciences

Стаття присвячена актуальним питанням експорту молоді робочої сили з України в Польщу. Охарактеризовано основні тенденції світової трудової міграції і місце України в цьому процесі. Розглянуто основні фактори переміщення української молоді як трудового ресурсу на ринок праці Польщі. Обґрунтовано причини, які сприяють міграції молоді в Польщу в порівнянні з іншими країнами Європейського союзу. Розглянуто спектр найбільш затребуваних професій іноземними трудовими мігрантами. Проведено аналіз динаміки трудової міграції в Польщу в контексті найбільш привабливих регіонів. Визначено основні ризики, викликані працевлаштуванням молодих людей з України в Польщі і їх потенційним неповерненням: скорочення трудових ресурсів, недоотримання коштів до бюджету України і в пенсійний фонд, зниження рівня відтворення населення.

Ключові слова: трудова міграція, молода робоча сила, ринок праці, фактори міграції, економічні ризики.

Статья посвящена актуальным вопросам экспорта молодой рабочей силы из Украины в Польшу. Охарактеризованы основные тенденции мировой трудовой миграции и место Украины в этом процессе. Рассмотрены основные факторы перемещения украинской молодежи как трудового ресурса на рынок труда Польши. Обоснованы причины, которые способствуют миграции молодежи в Польшу по сравнению с другими странами Евросоюза. Рассмотрен спектр наиболее востребованных профессий иностранными трудовыми мигрантами. Проведен анализ динамики трудовой миграции в Польшу в контексте наиболее привлекательных регионов. Определены основные риски, которые вызваны с трудоустройством молодых людей из Украины в Польшу и их потенциальным невозвращением: сокращение трудовых ресурсов, недополучение средств в бюджет Украины и в пенсионный фонд, снижение уровня воспроизводства населения.

Ключевые слова: трудовая миграция, молодая рабочая сила, рынок труда, факторы миграции, экономические риски.

The article is devoted to the matter of young labor force export from Ukraine to Poland. The relevance of research is attributable to active participation of young people in migration abroad for the purpose of employment. The purpose of investigation is to determine key factors in the export of labor force of the demographic group "youth" from Ukraine to Poland, and risks for the national economy. The main trends of international labor migration and the place of Ukraine in this process are characterized. The number of international migrants to Poland from different countries is analyzed. The main factors of movement of the Ukrainian youth as a labor resource to the Polish labor market are considered. The reasons that contribute to such migration of young people in comparison with other countries of the European Union are substantiated. The negative phenomena in the sphere of youth employment in Ukraine are characterized, with attention on the analysis of informal employment dynamics. The investigation of dynamics of labor migration to Poland in terms of the most attractive regions is carried out. The spectrum of the most in-demand professions is considered. The main risks that are caused by the employment of young Ukrainians in Poland and their potential non-return in several aspects are identified. A significant risk is associated with reduction in labor resources and in their contribution to the development of the country's economy. Financial risks are stemming from shortfalls in payments to the nation's budget and Ukrainian pension fund. A potential demographic threat for the

country is a potential decline in population reproduction. To minimize risks, it is proposed to consider measures to increase the competitiveness of young people in the national labor market, which are aimed at creating new jobs with decent wages. The importance of creating favorable conditions for career guidance of young people in the sectors of the national economy is noted. The practical significance of the research is in the argumentation for making managerial decisions in the field of regulation of the national labor market.

Keywords: labor migration, young labor force, labor market, migration factors, economic risks.

Постановка проблеми. В сучасних умовах робоча сила постає одним з найбільш значущих ресурсів економіки будь-якої країни, тому у світі загострюється боротьба за його залучення. Молодь є не тільки базисом відтворення економічно активного населення, підтримуючи соціально-економічні відношення всередині країни, а й активним учасником трудових міграційних процесів. Особливо це стосується України, де постійно зростає інтерес до працевлаштування за кордоном, тому тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом зростає кількість наукових публікацій, присвячених темі експорту робочої сили.

Світова кон'юнктура ринків праці, стратегії постійної та тимчасової трудової міграції, фактори її мінімізації досліджувалися експертами міжнародних організацій та відомими закордонними вченими: Р. Мюнцем, В. Мюллером, Х. Фогел, Л. Хавторн тощо. Багато праць вітчизняних авторів вивчають місце України на глобальному ринку праці, масштаби та тенденції трудової міграції українців за кордон, її стан, види та особливості, аналізують соціально-економічні причини та наслідки переміщення людських ресурсів, розробляють шляхи розв'язання міграційних проблем: Т.І. Батракова, О.В. Боков, О.С. Гринькевич, С. Кулицький, В.В. Лагодієнко, О.А. Маліновська, О.М. Петроє, О. П'ятковська, У.Я. Садова, О.В. Швець та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В той же час, незважаючи на накопичення масиву даних про процеси трудової міграції, експорт молоді робочої сили має певні особливості, які пов'язані віковими властивостями працівників. Враховуючи тісні економічні зв'язки між Україною і Польщею, необхідно своєчасне переосмислення сутності процесів міжнародного переміщення молоді, як трудового ресурсу, між цими державами.

Мета дослідження: визначення ключових факторів експорту робочої сили демографічної групи «молодь» з України до Польщі, та ризиків для національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проектом Закону про основні

засади молодіжної політики № 3718 від 27.04.2021 визначено, що демографічна група молодь – це «особи – громадяни України, іноземці та особи без громадянства віком від 14 до 29 років, які перебувають в Україні на законних підставах» [1, ст. 1]. Тобто у дослідженні будемо звертати увагу саме на цю частку населення нашої країни.

Спершу визначимо загальні тенденції світових міграційних процесів в теперішній час. Аналіз даних Міжнародної організації міграції (МОМ) свідчать про зростання кількості міжнародних мігрантів за 20 років в 1,8 рази. У 2020 році більш ніж 60% на підприємствах у світі склали працівники-мігранти, а обсяг міжнародних грошових переказів за цей період збільшився у 5,5 разів [2, с. 12]. Зрозуміло, що експорт робочої сили є одним з важливих факторів міжнародної міграції.

За даними МОМ, в 2019 році Україна посідала 8 місце у світі за кількістю міжнародних мігрантів, та друге місце серед європейських держав [2, с. 31]. Однією з найбільш привабливих країн для трудової міграції українців є Польща, а переважним фактором – безумовно оплата праці.

Протягом останніх років ринок праці Польщі характеризується більш високою в порівнянні з Україною заробітною платою. Розрахунки свідчать, що, у грудні 2020 року середня заробітна плата польських працівників в перерахунку на долари США перевищувала цей показник в Україні в 2,9 рази (501,7 проти 1477,61 дол. США) [3; 4]. За рівнем мінімальної заробітної плати у 2021 році Польща посідала 15 місце серед держав Євросоюзу (619 євро) [5]. В той же час співвідношення мінімальної та середньої оплати праці у 2020 році (індекс Кейтца) складало 41,9%. За даними Євростату, тільки в трьох країнах за цей період спостерігався кращий показник – у Португалії (50,8%), Словенії та Іспанії (53%) [5]. Міжнародна організація праці рекомендує дотримуватися індексу 50%, а Євросоюз – 60 відсотків. Дослідження свідчать, що в Україні таке співвідношення складало 35,2% (грудень 2020 р.) [4].

Важливим фактором для трудових мігрантів є економічна стабільність про що свідчить

низький рівень безробіття. Аналізуючи показник зайнятості, можна побачити, що у 2021 році рівень безробіття в Польщі склав 3,4%, що є одним із найнижчих показників у Європі. Кращі показники спостерігалися у Мальті (3,3%), Нідерландах (3,1%) та Чехії (2,8%), а середній склав 6,9 відсотка [5]. Легальному працевлаштуванню мігрантів сприяють також зміни у законодавстві країни, які містять положення про податкові пільги з доходів працівників, у тому числі для працівників-іноземців [6].

Аналіз динаміки кількості міжнародних мігрантів різних країн у Польщу у 2010-2020 роках показав, що найбільше зростання є характерним для працівників з нашої країни (22,5 рази). В той же час кількість мігрантів з Білорусі зросла у 8,9 рази, з В'єтнаму – у 2,5 рази (табл. 1).

Як бачимо з табл. 1, з 2010 по 2020 роки обсяг міграції з України збільшився у 22,5 рази. Кількість мігрантів у віці 18-25 років у той же період зросла у 23,9 разів. Ці дані свідчать про те, що молодь проявляє більшу активність у зміні місць роботи та проживання. В той же час аналіз даних Державної служби статистики України свідчить про те, що кількість осіб економічно активного населення віком 15-29 років з 2017 по 2020 рік зменшилася на 520,6 тис. осіб, а його частка по відношенню до загальної кількості осіб працездатного віку знизилася на 2,7% – з 20,7% до 17,9 відсотка [4]. Тобто скорочення частки працездатної молоді в нашій країні відбувається в тому числі за рахунок міжнародної міграції робочої сили.

Дослідження обсягу приватних грошових переказів в Україну від працівників за кордоном за останні п'ять років свідчать про його поступове збільшення. Так, якщо в цілому спостерігалося зростання цього показника зі всіх країн у 1,7 рази, то з Польщі – у 2,3 рази [8].

Серед 16 польських регіонів найбільш привабливими для мігрантів є Мазовецьке, Малопольське, Великопольське, Нижньосілезьке та Лодзинське воєводства, у 2021 році вони прийняли 62,3% усіх іноземних мігрантів (табл. 2) [7]. Перше місце посідає Мазовецький регіон, де знаходиться столиця держави – Варшава. Замикає першу п'ятірку Лодзинське воєводство, яке знаходиться на перетині основних транспортних магістралей Європи. Всі п'ять регіонів є високо розвинутими у економічному, торговельному, науковому та культурному напрямках.

Розглянемо основні фактори, які впливають на розвиток трудової міграції серед молоді. В першу чергу це стан національного ринку праці.

Аналізуючи динаміку рівня зайнятості населення у віці 15-29 років за останні три роки, зазначимо, що зайнятість у віковій групі 15-24 роки у 2,8 рази нижче показника працівників віку 25-29 років (25,8 проти 72,1 у 2020 році). При цьому спостерігаємо тенденцію зниження зайнятості на 2,1% у віковій групі 15-24 років, та невелике збільшення (на 2,4%) у групі 25-29 років [4]. Одночасно можемо бачити, що частка неформально

Таблиця 1

Динаміка кількості міжнародних мігрантів у Польщу

№	Країна	2010	2020	2021	Зростання, разів
1	Україна	11948	239370	268494	22,5
2	Білорусь	3566	27530	31898	8,9
3	Німеччина	11463	20480	20035	1,7
4	Росія	8486	12142	12756	1,5
5	В'єтнам	4314	10357	10629	2,5

Джерело: складено автором за [7]

Таблиця 2

Міграція за регіонами (воєводствами) Польщі

Місце	Воєводство	2010	2020	2021	%
1	Мазовецьке	3949	47156	127224	26,3
2	Малопольське	1020	27932	59661	12,3
3	Великопольське	448	27502	44689	9,2
4	Нижньосілезьке	1143	19082	40181	8,3
5	Лодзинське	395	16018	29783	6,2
	Всього	11188	234256	483567	

Джерело: складено автором за [7]

зайнятого населення України у віці 15-29 років у 2020 році в порівнянні з 2017 роком знизилася на 3,9%, з 23,8 до 19,9 відсотків. При цьому зберігалася тенденція перевищення цього показника в сільській місцевості над показником місцевих поселень приблизно у 1,2 рази [4]. Тобто можна припустити, що джерелом трудової міграції серед української молоді є переважно особи у віці до 25 років і ті, хто працювали в сфері неформальної зайнятості.

Якщо ми порівняємо середню заробітну плату в Польщі та Україні, можемо зробити висновок, що найбільш привабливою для працівників з нашої країни є сільськогосподарські роботи, наприклад збір ягід, де заробітна плата перевищує середню по Україні майже у три рази (табл. 3).

Для молодих людей є актуальними сезонні роботи та діяльність у сфері послуг, тому кількість зайнятих в них українських працівників щорічно зростає. Насамперед, тому що це дозволяє поєднувати роботу та навчання. Це підтверджують дані соціологічних опитувань, які свідчать, що 59% респондентів трудяться в умовах неповного робочого дня або нерегулярно, і тільки 2% студентів зайняті повний робочий день [11]. Враховуючі, що у 2021 році у Польщі навчалися приблизно 50000 студентів з України, що складало 5% від кількості студентів, які навчаються на

батьківщині, це значна кількість потенційних працівників [4; 11].

Аналіз даних соціологічних опитувань групи «Рейтинг» щодо думки українців різних вікових груп з приводу трудової міграції за 2019-2020 роки дозволяє зробити висновок, що найбільша частка серед тих, хто замислюється про працю за кордоном, спостерігається у віковій групі молоді 18-29 років (табл. 4).

При цьому у молодій людини є вибір, тому що спектр найбільш затребуваних професій у Польщі у 2021 році виглядає наступним чином: лікар; плиточник; бетонник; фахівці з автоматики; покрівельник; слюсар; техніки дорожнього будівництва; техніки-програмісти [9].

Визначимо основні ризики експорту молоді робочої сили в напрямку «Україна-Польща» для економіки нашої країни.

По-перше, це ризик «неповернення» молодих працівників на батьківщину, і, як наслідок, втрата частки економічно активного населення. Наприклад, соціологічні опитування серед студентів свідчать, що тільки 6% з них планують повернутися на батьківщину [11]. Подібний ризик обумовлений суттєвою різницею в якості життя двох країн. Так, за даними міжнародного проекту Numbeo, в світовому рейтингу якості життя в середині 2021 року Польща посідала 43 місце (за підсумками

Таблиця 3

Порівняння найбільш високо оплачуваних робіт у Польщі та в Україні у 2020 році

№	Назва роботи	Середня заробітна плата, дол. США		Перевищення, разів
		Польща	Україна	
1.	Збір ягід	1500-1700	530	2,8
2.	Будівельні роботи	900	580	1,6
3.	Водій категорія В+С	1400-1900	600	2,3
4.	Робота на м'ясокомбінаті	850	500	1,7
5.	Робота на кухні	800-1000	450	1,8

Джерело: складено автором за [9; 10]

Таблиця 4

Дані соціологічних опитувань щодо частки українців, які розмірковували про трудову міграцію

Вікова група	2019 рік, % опитаних	2020 рік, % опитаних	Зростання / зменшення, %
18-29 років	60	61	1
30-39 років	50	52	2
40-49 років	42	46	4
50-59 років	26	29	3
60 років і старіше	7	6	-1

Джерело: складено автором за [12]

2020 року – 36), а Україна – тільки 59 (за підсумками 2020 року 2020 – 65) [13].

По-друге, це ризик поступової втрати коштів у національній системі соціального страхування, і насамперед, у найбільш проблемній сфері в теперішній час – пенсійного забезпечення. Офіційний показник Пенсійного Фонду України щодо кількості пенсіонерів на 01.01.2021 року був на рівні 11,1 млн. осіб, а кількість застрахованих працівників складала 12,8 млн. осіб [14]. Тобто співвідношення працюючих та пенсіонерів дорівнювало 1,15, в той час як у Європі цей показник у 2-3 рази вище [5].

Статистична інформація, яка наведена у доповідях Управління Соціального страхування Польщі (ZUS), підтверджує зростання кількості українців, які беруть участь в цій системі: за період 2015-2020 років кількість застрахованих збільшилася майже у 33 рази (з 16,2 до 532,5 тис. осіб) [15]. Частка молоді 15-29 років серед українських працівників, зареєстрованих у системі пенсійного страхування та пенсію по інвалідності у Польщі, у 2020 році складала 30%. В порівнянні з 2018 роком спостерігається збільшення застрахованих осіб в системі пенсійного забезпечення на 4 та 6% у вікових групах 20-24 роки та 19 років і молодше відповідно [4]. Зрозуміло, що сума страхових витрат фонду для цієї групи робітників в найближчі 25-30 років практично дорівнює нулю. Тобто молоді українські працівники протягом тривалого періоду покращують матеріальне становище пенсійного страхування у Польщі, а не України.

По-третє, суттєвим є ризик негативного впливу на зростання ВВП України за рахунок одночасного підвищення ВВП Польщі. Так, десятку частку у ВВП Польщі за останні п'ять років внесли українські працівники. Розрахунки свідчать, що частка українців у загальному обсязі економічно активного населення Польщі у 2020 році складала 8,8% (1,5 млн. до 16,9 млн. осіб) [5; 15]. Аналіз статистичних даних Міністерства фінансів України показує, що заробітчани активно витрачають кошти у країнах перебування: витрати мігрантів за кордоном з 2015 по 2020 рік зросли з 1313 до 2615 млн. дол. США, тобто у практично у 2 рази [8].

По-четверте, бюджет України втрачає кошти, які потрапляють до бюджету Польщі у вигляді податків на доходи фізичних осіб. В 2021 році близько третини всіх польських компаній надавали роботу українцям, та

ще 25% польських фірм планують прийняти працівників з України протягом найближчих 12 місяців [9]. Сума податків на доходи фізичних осіб, які сплатили українські працівники в період 2015-2020 роки, збільшилася у 2,7 рази – з 202 до 551 млн. дол. США [7]. Це відбувається за рахунок того, що більшість українців працюють легально, а польські компанії, особливо великі, зацікавлені у найму наших співвітчизників. Підрахунки свідчать, що третина української молоді із заробітчани, що легально працюють в Польщі, у 2020 році поповнила її бюджет приблизно на 165 млн. дол. США.

По-п'яте, враховуючи демографічну кризу в останні роки існує ризик зменшення темпів відтворення населення та робочої сили України через відтік за кордон молодих осіб. Так, за даними Державної служби статистики України наявне населення на початок 2021 року складало 41,5 млн. осіб, а природне скорочення протягом 2020 року – 323,4 тис. осіб, тобто втрати складають близько 1% на рік [4]. Якщо така тенденція буде зберігатися, за десять років Україна може втратити десятку частину населення.

В той же час уряд Польщі створює певні умови для того, щоб українські працівники залишалися в країні. Наприклад, у 2021 році розроблено закон, який передбачає деякі пільги щодо податку на доходи фізичних осіб, які стосуються також і іноземних працівників, які мають дозвіл на проживання у Польщі, а також включення їх до програми соціальних виплат на дітей та їх медичного страхування (Програма 500+, «Narodowy Fundusz Zdrowia») [16]. Ці заходи є значним мотиватором залишатися в Польщі для молодих працівників з України.

Висновки. Таким чином, дослідження довели, що в структурі експорту робочої сили з України до Польщі молодь стабільно складає третину. Ситуація, яка склалася, пов'язана з деякими ризиками для національної економіки нашої країни. Їх реалізація призводить до певних втрат Пенсійного фонду, ВВП України, національного бюджету та може негативно впливати на відтворення населення. Подолання цих негативних явищ, перш за все, передбачає заходи щодо розвитку національної економіки, які націлені на збільшення нових робочих місць з гідною заробітною платою. Також необхідне створення певних умов для професійної орієнтації молоді, підвищення її інтересу залишатися на національному ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основні засади молодіжної політики : Проект Закону від 23.06.2021 р. № 3718. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69244 (дата звернення: 08.07.2021).
2. Доклад о миграции в мире 2020. Международная организация по миграции. 2020. 550 с. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf (дата звернення: 22.07.2021).
3. Statistics Poland. *Główny Urząd Statystyczny*. URL: <https://stat.gov.pl/en/> (дата звернення: 30.08.2021).
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.08.2021).
5. Eurostat. *European Commission*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/visualisations> (дата звернення: 27.08.2021).
6. Орлова И. Налоговые льготы для иностранцев в Польше. *In Poland*. URL: <https://in-poland.com/nalogovye-lgoty-dlya-inostrantsev-v-polshe/> (дата звернення: 27.08.2021).
7. Migracje.gov.pl – Mapy i dane statystyczne imigrantów i służb migracyjnych Polski. URL: <https://migracje.gov.pl/en/statistics/scope/poland/type/statuses/view/map/year/2021/?x=0.7205&y=0.947&level=1> (дата звернення: 31.08.2021).
8. Минфин. URL: <https://index.minfin.com.ua/> (дата звернення: 27.08.2021).
9. Работа в Польше. *Трудоустройство, бизнес в Польше – Агентство Alliance Group*. URL: <https://poland-ukraine.com.ua> (дата звернення: 28.08.2021).
10. Статистика зарплат в Україні. *Work.ua – сайт пошуку роботи № 1 в Україні*. URL: <https://www.work.ua/stat/?setlp=ua> (дата звернення: 31.08.2021).
11. Наше студентство у Польщі. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/6691-nashe-studentstvo-u-polsch.html> (дата звернення: 29.08.2021).
12. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019–2021 роках. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-migracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення: 20.08.2021).
13. Quality of Life Index by Country 2021 Mid-Year. *Cost of Living*. URL: http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp (дата звернення: 01.08.2021).
14. Пенсійний фонд України. *Пенсійний фонд України*. URL: <http://www.pfu.gov.ua/2130611-pensijnyj-fond-ukrayiny-u-tsyfrah-2/> (дата звернення: 27.08.2021).
15. Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczeń społecznych. URL: <https://www.zus.pl/> (дата звернення: 27.08.2021).
16. Соцвиплати для українців в Польщі у 2021: розмір та умови отримання. *Економіка 24*. URL: https://economy.24tv.ua/sotsviplati-dlya-ukrayintiv-polshhi-2021-rozmir-garyachi-novini_n1483823 (дата звернення: 30.08.2021).

REFERENCES:

1. Pro osnovni zasady molodignoj polityki: Projekt Zakonu vid 23.06.2021 № 3718 [About the basic principles of youth policy: Draft Law]. Retrived from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69244 (in Ukrainian)
2. Doklad o migratsii v mire 2020 (2020) [World Migration Report 2020]. Retrived from: https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf (in Russian)
3. Statistics Poland. Retrived from: <https://stat.gov.pl/en/>
4. Dergavna Slugba Statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrived from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)
5. Eurostat. *European Commission*. Retrived from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/visualisations>
6. Orlova, I. (2021) Nalogovye lgoty dla inostrantsev v Polshe [Tax incentives for foreigners in Poland]. Retrived from: <https://in-poland.com/nalogovye-lgoty-dlya-inostrantsev-v-polshe/> (in Russian)
7. Migracje.gov.pl. Maps and statistical data of Polish immigrants and migration services. Retrived from: <https://migracje.gov.pl/en/statistics/scope/poland/type/statuses/view/map/year/2021/?x=0.7205&y=0.947&level=1>
8. Minfin [Ministry of Finance of Ukraine]. Retrived from: <https://index.minfin.com.ua/> (in Ukrainian)
9. Rabota v Polshe. Trudoustrojstvo, biznes v Polshe – Agenstvo Alliance Group [Work in Poland. Employment, business in Poland – Agency Alliance Group]. Retrived from: <https://poland-ukraine.com.ua> (in Russian)
10. Statystyka zarplat v Ukraini [Salary statistics in Ukraine]. Retrived from: <https://www.work.ua/stat/?setlp=ua> (in Ukrainian)
11. Nashe studentstvo v Polshi [Our students in Poland]. Retrived from: <https://pon.org.ua/novyny/6691-nashe-studentstvo-u-polsch.html> (in Ukrainian)

12. Trudova migratsija: skilki ukraintsiv pratsuvaly za kordonom v 2019–2021 rokax [Labor migration: how many Ukrainians worked abroad in 2019–2021]. Retrived from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (in Ukrainian)
13. Quality of Life Index by Country 2021 Mid-Year. *Cost of Living* (2021). Retrived from: http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp
14. Pensijnyj fond Ukrainy [Pension Fund of Ukraine]. Retrived from: <http://www.pfu.gov.ua/2130611-pensijnyj-fond-ukrayiny-u-tsyfrah-2/> (in Ukrainian)
15. Chugozemcy v polskim systeme ubezpiechen spolechnyh [Foreigners in the Polish social insurance system]. Retrived from: <https://www.zus.pl/>
16. Sotsvyplaty dla ukraintsiv v Polshi u 2021 rozmir ta umovy otrymmannya (2021) [Social payments for Ukrainians in Poland in 2021: the amount and conditions of receipt]. Retrived from: https://economy.24tv.ua/sotsviplati-dlya-ukrayintsiv-polshhi-2021-rozmir-garyachi-novini_n1483823 (in Ukrainian)